

52 ontmoetingen - een jaarreis door de natuur

Leer mij kennen...

Rozenbottel

Rosa canina

‘Waar een bloem afscheid neemt, begint een herinnering.’

Herfst – ontmoeting 9

Rozenbottel:

De herfst is inmiddels volop aanwezig. De dagen zijn korter geworden, de ochtenden koud en veel bomen hebben hun bladeren al losgelaten. Het groen van de zomer heeft plaatsgemaakt voor bruin, goud en rood en de natuur wordt steeds stiller.

Maar juist nu vallen ze ineens extra op.

Tussen de steeds kaler wordende takken van oude hagen verschijnen helderrode en orangerode bottels. Kleine kleurige lichtpuntjes in een landschap dat zich langzaam voorbereidt op de winter.

Misschien heeft de eerste nachtvorst ze al aangeraakt. Door de kou kunnen de bottels zachter worden en verandert hun smaak. Terwijl veel planten hun bovengrondse delen verliezen en bomen hun bladeren laten vallen, blijven de bottels nog een tijdlang aan de takken hangen.

En juist nu nodigt de rozenbottel ons uit om wat langer bij haar stil te staan.

Je vindt haar misschien langs een fietspad, in een oude heg, aan de rand van een bos of boven op een dijk. Soms zelfs op een plek waar je al honderden keren voorbij bent gekomen. De kans is groot dat je rozenbottels vaak hebt gezien zonder ooit echt te hebben gekeken naar de struik waaraan ze groeien.

Want achter iedere bottel gaat een heel verhaal schuil.

Enkele maanden geleden bloeide hier nog een roos. Haar tere bloemblaadjes openden zich voor bijen en andere insecten. Daarna vielen de bloemblaadjes af en begon op diezelfde plek langzaam iets nieuws te groeien. Wat in de zomer nog klein en groen was, is inmiddels uitgegroeid tot een opvallende rode bottel met daarin de vruchtjes en zaden voor een volgende generatie.

Juist in deze tijd van het jaar laat de rozenbottel daardoor iets bijzonders zien.

Terwijl de natuur om haar heen steeds verder verstilt, draagt zij nog altijd kleur, voedsel en nieuw leven met zich mee. De bloei ligt achter haar, maar haar verhaal is nog niet afgelopen.

In deze ontmoeting nemen we de **hondsroos (Rosa canina)** als uitgangspunt: een van de wilde rozensoorten die rozenbottels vormt. We bekijken hoe je haar kunt herkennen, ontdekken welke plek zij inneemt in de natuur en duiken in de verhalen en folklore die mensen door de eeuwen heen met de wilde roos en haar bottels hebben verbonden.

Want juist wanneer de bloemen allang verdwenen zijn, valt er aan een roos nog verrassend veel te ontdekken.

Even voorstellen...

Nederlandse naam - Hondсроos

Botanische naam - Rosa canina L.

Familie - Rozenfamilie (Rosaceae)

Groeivorm - Een bladverliezende, stekelige struik die enkele meters hoog kan worden en zich met haar lange, gebogen takken tussen andere struiken kan werken.

Volksnamen - Voor wilde rozen en hun bottels bestaan van oudsher verschillende streek- en volksnamen. Namen als hagenroos en heggenroos verwijzen naar de plaatsen waar wilde rozen vaak werden aangetroffen.

Bloeitijd - Meestal mei tot en met juli.

Vruchttijd - De bottels ontwikkelen zich na de bloei en kleuren in de nazomer en herfst oranje-rood tot rood.

Rozenbottel of hondсроos?

Hier ontstaat gemakkelijk verwarring.

De rozenbottel is niet de naam van één bepaalde rozensoort. Het is de bottel die ontstaat na de bloei van een roos. Verschillende soorten rozen kunnen dus rozenbottels vormen.

In deze ontmoeting nemen we de hondсроos (Rosa canina) als uitgangspunt. Het is een bekende wilde roos die in Nederland voorkomt en een lange geschiedenis van traditioneel gebruik kent. Dat betekent ook dat niet iedere bottel die je onderweg ziet automatisch van een hondсроos afkomstig is.

Juist daarom kijken we niet alleen naar de rode bottel, maar naar de hele plant.

Zo herken je mij...

De hondsroos groeit meestal als een forse struik met lange, boogvormige takken.

Vaak groeit zij tussen andere struiken en planten, waar haar takken zich door de omringende begroeiing kunnen vlechten.

Aan de takken bevinden zich stevige, meestal gebogen stekels. Aan de takken bevinden zich stevige, meestal gebogen stekels. Daarmee kan de hondsroos zich tussen de omringende begroeiing vasthaken.

De bladeren staan verspreid aan de takken en zijn oneven geveerd. Dat betekent dat één blad uit meerdere afzonderlijke deelblaadjes bestaat, met aan het uiteinde één laatste deelblaadje. De randen van deze blaadjes zijn gezaagd.

In het late voorjaar en de vroege zomer verschijnen de bloemen. Ze bestaan uit vijf bloemblaadjes en zijn meestal lichtroze tot bijna wit. In het midden bevindt zich een opvallende verzameling geelachtige meeldraden.

Na de bestuiving verandert de bloem langzaam.

De bloemblaadjes vallen af en de bottel begint zich te ontwikkelen.

In de nazomer en herfst vallen vooral deze bottels op. Bij de hondsroos zijn ze doorgaans glad, rood tot oranjerood en ovaal tot langwerpig van vorm.

Kijk naar het geheel

Een rode bottel alleen is niet voldoende om een wilde roos betrouwbaar op soort te brengen.

Let daarom ook op:

- de vorm en stand van de stekels;
- de bladeren en bladranden;
- de vorm van de bottels;
- de kelkbladen;
- de groeivorm van de struik;
- en, wanneer je haar tijdens de bloei ontmoet, de bloemen.

Wilde rozen kunnen behoorlijk op elkaar lijken en bovendien onderling kruisen. Het herkennen van *Rosa canina* kan daardoor soms lastiger zijn dan haar bekende rode bottels doen vermoeden.

Misschien is dat juist een mooie uitnodiging om wat langer te blijven kijken.

Waar vind je mij?

De hondsroos voelt zich thuis op zonnige tot halfbeschaduwde plaatsen. Je kunt haar onder andere vinden langs bosranden, in struwelen en heggen, langs bermen en op dijken. Vooral oude heggen zijn interessante plekken om naar wilde rozen te zoeken.

Zo'n heg is namelijk veel meer dan alleen een groene afscheiding tussen twee stukken land. Tussen de verschillende struiken ontstaat een kleine leefwereld waarin planten, vogels, insecten en kleine zoogdieren voedsel en beschutting kunnen vinden.

De hondsroos komt in een groot deel van Europa voor en is ook in Nederland in het wild te vinden.

In de zomer valt zij op door haar zachtgekleurde bloemen. Later in het jaar nemen de rode bottels die taak over.

En juist doordat de struik vaak tussen andere begroeiing staat, kun je er jarenlang langs lopen zonder werkelijk te zien wat er groeit.

Totdat je weet waarnaar je moet zoeken.

Mijn plek in de natuur...

De hondsroos vervult gedurende het jaar verschillende rollen in haar omgeving.

Wanneer de struik in het voorjaar en de vroege zomer bloeit, worden de open bloemen bezocht door verschillende insecten.

De vele meeldraden leveren stuifmeel en trekken onder andere bijen, hommels, kevers en zweefvliegen aan.

Later in het jaar verandert de rol van de struik.

De bloemen verdwijnen en de bottels rijpen.

In de herfst en winter vormen de bottels voedsel voor verschillende vogels en andere dieren.

Wanneer dieren de bottels eten, kunnen de zaden vervolgens op andere plaatsen terechtkomen.

Op die manier dragen dieren bij aan de verspreiding van de roos.

Ook de struik zelf biedt iets waardevols.

De lange, dicht vertakte en stekelige takken vormen een plek waar kleine dieren beschutting kunnen vinden en waar vogels relatief beschermd kunnen rusten of nestelen.

Zo laat de hondsroos prachtig zien dat de betekenis van een plant gedurende het jaar kan veranderen.

Eerst zijn er de bloemen voor de insecten.

Later komen de bottels voor de dieren.

En ondertussen biedt de struik een plek om te schuilen.

Een plant staat nooit helemaal op zichzelf.

Mijn verhaal & folklore...

Rozen en mensen hebben een geschiedenis die duizenden jaren teruggaat. Ze werden bewonderd om hun schoonheid en geur en groeiden door de eeuwen heen uit tot symbolen van onder andere liefde, schoonheid en verlangen. Tegelijkertijd kregen verschillende wilde rozen en hun bottels een plaats in voeding en traditionele kruidenbereidingen.

De hondsroos draagt bovendien een merkwaardige naam.

De botanische naam *Rosa canina* betekent letterlijk zoets als 'hondenroos'.

Over de precieze oorsprong van deze naam bestaan verschillende verklaringen. Een bekende historische verklaring brengt de naam in verband met een oud gebruik van de wortel bij de beet van een dolle hond. Dat betekent uiteraard niet dat de plant daar werkelijk een behandeling voor is. Het vertelt ons vooral iets over de manier waarop oude overtuigingen en toepassingen soms eeuwenlang in een plantennaam blijven voortleven.

Ook de roos zelf draagt een bijzondere symboliek met zich mee.

Op het eerste gezicht lijkt zij vooral voor zachtheid te staan. Haar bloemen zijn teer, geurig en vergankelijk.

Maar wie een wilde roos probeert vast te pakken, ontdekt al snel haar andere kant.

Tussen de zachte bloemen staan scherpe stekels.

Daardoor werd de roos niet alleen verbonden met liefde en schoonheid, maar ook met bescherming, kracht en de tegenstelling tussen zachtheid en weerbaarheid.

En dan verschijnt na de bloei de bottel.

De bloemblaadjes zijn verdwenen, maar de plant is nog lang niet klaar.

Op de plek waar eerst de bloem zat, rijpt langzaam een vrucht die voedsel biedt en de basis draagt voor een volgende generatie.

Misschien is juist dát één van de mooiste verhalen van de wilde roos.

Wat verdwijnt, hoeft niet betekenisloos te verdwijnen.

Soms maakt het plaats voor iets nieuws.

Wat zit er in mij?

Rozenbottels staan vooral bekend om hun **vitamine C**.

Hoeveel vitamine C een bottel precies bevat, is geen vast gegeven. Het gehalte kan verschillen per rozensoort en is daarnaast afhankelijk van onder andere rijpheid, groeiomstandigheden, bewaring en verwerking.

Maar vitamine C is zeker niet het enige interessante bestanddeel van de rozenbottel.

Vitamine C

Vitamine C is een wateroplosbare vitamine en antioxidant. De mens kan vitamine C niet zelf aanmaken en moet deze daarom via de voeding binnenkrijgen.

Carotenoïden

Carotenoïden zijn natuurlijke plantepigmenten. Ze dragen bij aan de gele, oranje en rode kleuren van veel bloemen, vruchten en andere plantendelen.

De oranjerode tot rode kleur van een rijpe rozenbottel verraadt dus al een klein beetje van wat zich binnenin bevindt.

Flavonoïden en andere polyfenolen

Rozenbottels bevatten verschillende plantaardige verbindingen die tot de polyfenolen behoren, waaronder flavonoïden.

Dit is een grote groep stoffen die in allerlei planten voorkomt en onder andere wordt onderzocht vanwege antioxidatieve eigenschappen.

Pectine

Pectine is een oplosbare voedingsvezel die van nature voorkomt in de celwanden van planten en vruchten.

Wie ooit jam of gelei heeft gemaakt, is pectine misschien al eens tegengekomen: het speelt een rol bij het indikken en geleren van vruchtenbereidingen.

De rozenbottel bestaat dus niet uit één bijzondere stof.

Zoals zo vaak binnen de kruidenleer is het juist een samenspel van verschillende bestanddelen.

Toepassingen...

De rozenbottel is een veelzijdige vrucht die al generaties lang wordt verwerkt in zowel voeding als kruidenbereidingen.

Afhankelijk van de bereidingswijze kun je er als kruidenvrouw allerlei verschillende producten van maken.

Van rozenbottels kun je onder andere maken:

- **Oxymel** – een traditionele kruidenbereiding op basis van honing en azijn.
- **Tinctuur** – een alcoholisch extract van het plantenmateriaal.
- **Hoestsiroop** – een vloeibare kruidenbereiding waarin rozenbottel alleen of samen met andere kruiden kan worden verwerkt.
- **Afkooksel** – een waterige bereiding waarbij het plantenmateriaal enige tijd zachtjes wordt gekookt.
- **Kruidenazijn** – een bereiding waarbij rozenbottels gedurende langere tijd in azijn worden gemacereerd.
- **Stoombad** – rozenbottel kan worden verwerkt in een kruidenmengsel voor een stoombad.
- **Thee** – gedroogde en fijngemaakte rozenbottels kunnen puur worden gebruikt of worden gecombineerd met andere kruiden.
- **Jam** – van de zachte vruchtenpulp kan een fruitige jam worden gemaakt.
- **Siroop** – een zoete, vloeibare bereiding van rozenbottels.
- **Limonade** – van rozenbottels kan een fruitige basis worden gemaakt die met water wordt verdund.
- **Kruidenlikeur** – een zoete alcoholische bereiding waarbij de bottels gedurende langere tijd in alcohol trekken, eventueel samen met andere kruiden of specerijen.

Tijdens de jaarreis leer je verschillende van deze bereidingsvormen kennen.

Deze ontmoeting

Bij deze ontmoeting hoort de receptkaart: **Rozenbotteloxymel**

Op de receptkaart lees je meer over de werking en toepassing van deze bereiding en vind je de benodigdheden, verhoudingen en volledige werkwijze.

Wist je dat...?

...de rozenbottel eigenlijk een schijnvrucht is?

Wat wij de rozenbottel noemen, is botanisch gezien een schijnvrucht.

Het vlezig rode gedeelte ontstaat grotendeels uit de bloembodem. Binnenin bevinden zich kleine, harde structuren die vaak simpelweg 'zaadjes' worden genoemd.

Botanisch gezien zijn dit echter de eigenlijke vruchtjes — kleine nootjes — met daarin de zaden.

Een rozenbottel is dus eigenlijk een soort verpakking waarin een hele verzameling kleine vruchtjes bij elkaar zit.

...het pluis een beruchte reputatie heeft?

Tussen de vruchtjes aan de binnenkant van de bottel bevinden zich fijne haren. Deze haren kunnen de huid en slijmvliezen behoorlijk irriteren.

Kinderen ontdekten daar vroeger een ondeugende toepassing voor.

De haren uit rozenbottels werden gebruikt als jeukpoeder.

Niet bepaald de meest verheven toepassing uit de geschiedenis van het gebruik van planten — maar wel eentje die opvallend goed is blijven hangen.

Wanneer je zelf rozenbottels verwerkt, is het daarom belangrijk rekening te houden met deze irriterende haren.

...niet iedere rozenbottel hetzelfde is?

Hondsroos, egelantier, duinroos en andere rozensoorten kunnen allemaal bottels vormen.

De vorm, grootte, kleur en beharing van die bottels kunnen per soort verschillen.

Wie alleen naar 'rode besjes' kijkt, mist daardoor een hele wereld aan verschillen.

En precies daar begint plantenkennis:

niet alleen bij weten hoe iets heet,
maar vooral bij leren kijken.

Mijn boodschap...

De rozenbottel verschijnt op een bijzonder moment.

De roos heeft haar mooiste tijd ogenschijnlijk al gehad. Haar zachte bloemblaadjes zijn gevallen, de bijen zijn verder gevlogen en van de uitbundige bloei van de zomer is weinig meer te zien.

Maar juist op de plek waar de bloem verdween, begint iets nieuws zichtbaar te worden.

De bottel rijpt.

Wat eerst misschien het einde leek, blijkt onderdeel van een volgende fase.

De plant hoeft niet vast te houden aan haar bloemen om waardevol te blijven. Ze verandert van vorm, van kleur en zelfs van betekenis.

Waar ze eerder voedsel bood aan insecten, draagt ze nu vruchten waar dieren van kunnen eten en waarin de zaden voor een volgende generatie verborgen liggen.

Misschien is dat wel de boodschap die de rozenbottel ons meegeeft:

niet alles wat voorbijgaat, gaat verloren.

Sommige dingen moeten eerst worden losgelaten voordat zichtbaar wordt wat ervoor in de plaats is gekomen.

De rozenbottel vraagt je daarom niet om terug te verlangen naar wat gebloeid heeft.

Ze nodigt je uit om te kijken naar wat er daarna is ontstaan.

Want ook na de bloei kan iets moois beginnen.

